

**ЗМІСТОВНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК СИНКРЕТИЧНЕ ЗНАННЯ ПРО ЛЮДИНУ І СВІТ.
(З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ "ЛЮДИНА ТА КУЛЬТУРА", "ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ" У ВІННИЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ)**

Стрельбицький М. П.

E-mail: mstrelb@ukr.net

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

Змістовність художнього твору як у літературознавстві, так і, особливо, у викладацькій практиці здебільше не виправдано раціоналізується. А спокуси говорити про філософічність, філософськість чи то медитативної поезії, роману, а чи фільму, не уникають критики при першій-ліпшій нагоді. Засторога Івана Світличного, яку він висловив шевченкознавцям ще у 1958 р., звучала недвозначно: поет не є філософом, отож не потрібно дошукуватися у нього філософських доктрин, розгорнутих концепцій: "Ця легкість і простота, з якими в поета можна знаходити як матеріалізм, так і ідеалізм, як діалектику, так і метафізику, - пояснюється тим, що насправді ні того, ні іншого, ні третього, ні десятого – в чисто філософському розумінні... немає. Великий Кобзар не вирішував тут поняття про матерію і свідоість, не відкривав високих законів діалектики, бо писав зовсім не філософський трактат..." [5]. Ця засторога мало ким була почута в Україні. А діаспорний Ігор Костецький, теоретично віддавши їй належне, впав в іншу крайність – переоцінку власне засобів поетики, зображальності. Мовляв, поет "не відповідає" за те, за що "відповідають"

Марк Аврелій, Сенека чи Екклесіяст, "його справа (а мовилось про Шекспіра – М.С.)... театральне рішення" [2, 210].

Популярний в інтелектуальних колах англійський письменник, автор знаменитої філософської есеїстичної праці "Арістос" стосовно змістовності поезії та роману незмінно наголошував на непроясненості до кінця всіх змістовних глибин справжнього художнього твору, неможливості звести його до суто раціональної інформативності [7;31, 61].

Очевидно, що, за великим рахунком, йтися має про певне щораз індивідуальне співвідношення раціонального й ірраціонального (та сугестивного) начал. А от версії аналітичного трактування художньої реальності можуть містити як завгодно високу міру абстракції (до прикладу, у відомій статті Івана Тургенева "Гамлет і Дон Кіхот" знаходимо спробу усю вселюдську багатоманітність характерів звести до двох типів – гамлетівського-рефлексивного та донкіхотівського-діяльного), а можуть і полемічно суперечити будь-якому абстрагуванню (хрестоматійний приклад такої полемічності подав свого часу Лев Толстой, коли відмовився сформулювати основну думку роману "Анна Кареніна": мовляв, аби сказати те, що я хотів сказати, мені треба знову сісти за письмовий стіл, знову написати цей роман від початку до кінця).

Основний постулат Л. Толстого – про те, що художня думка не може бути з твору виокремлена, що вона адекватно існує лише *в зчепленні*, стає особливо актуальною сьогодні як засторога проти раціоналістського спрощенства. Його всякчас пам'ятаємо у викладацькій практиці, наголошуючи, що кожен великий Художній Твір насправді невичерпний, але ми можемо аналітично брати й актуалізувати з нього те, що нас цікавить у даний момент: з певними обмовками історичне, а також соціальне, психологічне, етичне, мовне, естетичне, філософське тощо знання.

Упродовж майже двадцятилітнього мого викладання навчальних курсів "Людина та культура", "Історія української культури" у Вінницькому національному технічному університеті, загалом не так багато художніх творів довелось виносити для поглибленого спільного зі студентами аналізу: "Думу" Івана Мазепи, "Енеїду" Котляревського, кілька поезій Шевченка, "Камінний господар" та "Боярину" Лесі Українки, чотири оповідання Коцюбинського, "Чотири броди" Стельмаха, два вірші Євгена Плужника, один вірш Забаштанського.

Мало-помалу витворилися і запрацювали дві схеми – таких собі аналітичних тріади. Перша - гносеологічна: у змісті твору розглядаємо послідовно *автобіографічне-авторське*, *епохальне* та *вічне-загальнолюдське*. Цю схему найбільш доречно використовувано при розгляді лірики, ліро-епіки. Тема "Три рівні Шевченкової змістовності", викладена в однойменній статті [6], здобула навіть певний розголос, її взяла до своїх методичних засобів професор кафедри україністики Варшавського університету Валентина Соболь. Схема друга – на основі аксіологічного підходу. Тут працює аналітична тріада *ідеологія - етос - інстинкти*. Складність виокремлення кожного з цих трьох змістовних рівнів у тім, що вони можуть як взаємопереходити, так і ущерблювати, нівелювати один одного. Особливо в творах з часів тоталітарного суспільного ладу, коли ідеологія стає пануючою, жорстко і навіть жорсткою нав'язуваною, а в окремі періоди поставлена на службу найпримітивнішим інстинктам чи то класової, чи расової нетерпимості (сумнозвісні "Тише ораторы! Ваше, слово товарищ маузер!", "Син за батька не відповідає", "Якщо ворог не здається, його знищують").

Загалом агресія у сучасному світі людського типу, що його у своїй публіцистиці я визначаю як *гомо фізіологікус*, стає дедалі загрозливішою, а етос – дедалі більш вразливим і в житті, і в мистецтві. Історія сприйняття спершу роману П. Зюскінда "Парфюмер", а

згодом його екранізації відкрила масштабність небезпеки співпереживання з героєм-злочинцем. При цьому творці фільму свідомо ставлять на емпатію, яка невідомо чи кожного глядача приведе до катарсису [4, 17].

Отож ще більш актуальним видається наголошувати на постфактум-аналізі емпатії реципієнта. Як і на особливостях конкретної етно-національної культури, що послідовно забарвлює кожен елемент кожної з означених тут аналітичних тріад.

Якщо говорити про особливий успіх у студентів розгляду твору, де б обидві тріади було задіяно, то це вірш Євгена Плужника "Подолано упертість Ізабелли..." – про драматизм відкриття Колумбом Америки ("І, Індію відкривши, обіймає Америки якоїсь береги..."): обговорення, поминувши історичний екскурс, логічно торкається не тільки історичних реалій, але й відповідальності відкривача, винахідника, автора.

Якщо зосереджуватись на найближчих планах нашого аналітичного опанування, то необхідно вказати на багатоваріантний текст "Листа запорожців турецькому султанові" та його інтерпретацію в європейській літературі. Тут доведеться вдатися й до перекладачів з інших мов, зокрема вивірити адекватність перекладу з французької Миколою Лукашем відомого вірша Гійома Аполлінера [3, 324 – 325].

Висновки

Поглиблений аналіз змістовності видатних художніх творів стає дедалі актуальнішим в епоху, коли й навики вдумливого читання підпадають, і видима полегшеність масової культури багатьох молодих людей зваблює, заступає світ. Неодмінність врахування при аналізі раціонального та ірраціонального й сугестивного рівнів актуалізується. В ній - засторога від крайнощів як однозначного раціоналізму, так і безвідповідального суб'єктивізму.

ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаранін Володимир. Еней був парубок моторний. Лексична енциклопедія "Енеїди" – Одеса: Астропринт. – 2005. – 366 с.
2. Костецький Ігор. Трагедія Макбета. / Кур'єр Кривбасу, 2008 - №222 – 223, 180 – 223 с..
3. Лукаш Микола. Від Бокаччо до Аполлінера. – К.: Дніпро, 1990. – 512 с.
4. "Парфюмер". От книги к фильму / Пер. с нем. Т. Заславской, В. Харитоновой. – СПб: Издательский дом "Азбука=классика", 2007. – 112 с.
5. Світличний Іван. Поезія і філософія. // Літературна газета. – 1958, 19 вересня.
6. Стрельбицький Михайло. Три рівні Шевченкової змістовності. // Науковий світ. – 2004, №10, 26 – 27 с.
7. Фаулз Джон. Кротовые норы: Сб./ Дж. Фаулз. Пер. с англ. И. Бессмертной, И. Тогоевой. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2004. – 702 с.